

државе, како су тада званично називане.

Питање уједињења Црне Горе и Србије, као и уједињење југословенских народа, могло је бити остварено само на рушевинама црно-жуте Монархије. Политика моћне монархије темељила се на формули да се југословенски покрет за уједињењем југословенских народа може спријечити ликвидирањем Србије и Црне Горе. Зато је овај догађај искоришћен да се ти планови, у крајњој линији, остваре свим расположивим средствима.

Изгон оронулог Османског царства са Балкана био је животно питање Србије и Црне Горе. Зато је анексија значила одлучан ударац југословенском питању, угрозивши будућност Србије и Црне Горе у предвечерје првог свјетског рата. На европском нивоу овим чином поремећана је „равнотежа сила јер је он био чит доказ новог курса германског империјализма.

Др Вукчевић је схватио значај ове проблематике и уложио велики напор да скупи, среди, обради и научно презентира разноврсну историјску грађу из домаћих и страних архива. Разноврсност историјских извора није оптеретила структуру изложене материје. Резултати истраживања обogaћени су коректним, јасним и занимљивим излагањем и стилем. Сматрам да је томе допринијело и његово правно образовање, јер је требало много питања посматрати са становишта међународног права. Аутор је читаво питање посматрао у

склопу општих политичких, економских и друштвених процеса у том времену, што му је омогућавало да се упушта у детаљније историјске анализе учешћа и улоге Црне Горе у том догађају.

Обрада оваквог политичког-дипломатског догађаја захтијева велику ерудицију. У огромној објављеној и необјављеној грађи постоји читав сплет дипломатских мишљења и схватања, која је требало систематизовати и анализирати научном методологијом и објективном пошћу.

Др Лука Вукчевић је искористио скоро све доступне архивске изворе. Прворазредна архивска грађа руске провенијенције исцрпно је искориштена. То што се у вријеме појаве ове књиге појавио Зборник грађе о анексионој кризи, чији је приређивач академик Бранко Павићевић, не умањује резултат аутора ове студије, нити његове напоре да се домогне ове до тада необјављене грађе. Аутор је то коректно у књизи објаснио. Уз то, користио је сву објављену и нешто необјављену аустријске и њемачке грађе. Могло би се рећи да је аутор недовољно користио необјављену грађу енглеског и италијанског поријекла, а што није коришћена турска необјављена грађа у Цариграду није његова кривица пошто је она још увијек недоступна. Ово је надомјештено коришћењем домаће и стране штампе, цјелокупне стране и домаће публицистике, мемоара и обилне литературе.

Перко Војиновић

Живко Аврамовски, БАЛКАНСКА АНТАНТА (1934—1940),

Београд 1986, 383

Спољна политика Југославије између два рата била је пуна контраверзи. Њена основна карактеристика јесте несамосталност и зависност од политике великих сила. Народна скупштина је имала најмање утицаја на спољну по-

литку земље. Њоме је непосредно руководио двор. То је још једна особина спољне политике међуратне Југославије. Као таква она је била најчешће штетна по националне интересе земље.

Балканска антанта представља епизоду и обиљежје такве спољне политике међуратне Југославије. Балканска антанта је пакт између Југославије, Румуније, Грчке и Турске који је имао дефанзивни карактер. Јавља се у вријеме успона фашистичких сила и све бржег разарања система колективне безбједности.

У историографском смислу привукла је пажњу румунске науке; после другог свјетског рата у овој земљи су објављена два монографска рада посвећена овој тематици. Посљедњих година примјетан је и појачан интерес бугарске историографије. У југословенској историјобиографији ова тема је до сада маргинално обрађена; највише у радовима дра Вука Винавера, дра Душана Лукача и дра Богдана Кризмана, који су писали о ширим спољно-политичким питањима међуратне Југославије. Зато се може рећи да ова студија дра Живка Аврамовског представља први потпунији рад о мјесту Балканске антанте у спољној политици Југославије у периоду од 1934. до 1940. године.

У структуралном погледу ова обимна студија је подијељена на следећа поглавља: 1. Покушаји за стварање Балканског пакта у другој половини двадесетих и почетком тридесетих година (7—61), 2. Дипломатске припреме за склапање Балканског пакта (63—165), 3. Потписивање пакта Балканског споразума (107—135), 4. Ратификације пакта и потписивање допунских инструмената (137—182), 5. Потврда вјерности и начини колективне безбједности. Балкански споразум у европској политици 1945. године (183—226), 6. Разлагање система колективне безбједности и земље Балканског споразума (227—269), 7. У предвечерје рата (217—324) и 8. Почетком II свјетског рата и крај Балканског споразума (328—362). То су тематске цјелине ширег питања којима је аутор посветио посебну пажњу.

Иако је књига „Балканска антанта“ у хронолошком смислу поднасловом ограничена на згуснуте догађаје од 1934. до 1940. године, њен аутор је *terminus ente gram*

поп помјерио на вријеме одмах након уједињења 1918. године. Тих првих година након завршетка I свјетског рата Румунија није имала значајну улогу у балканској политици, већ је то препуштала другим државама задовољавајући се посредничком улогом, у жељи да се избјегне сваки сукоб који би могао да доведе до већих потреса и поремећаја већ створеног стања. И Грчка је била заинтересована за мир на Балкану, углавном из два разлога: 1) да апсорбује нове територије које је добила и 2) да збрине више од 1,000.000. емиграната које је примила након пораза у рату са Турском у Малој Азији. Турска такође постаје борац за *status quo* и за гарантацију територијалног интегритета.

Опасност од бугарских претензија — чија је влада истицала аспирације према Македонији, Тракији и Добруци — приближила ју је Југославији, Румунији и Грчкој, на чему је радила Велика Британија.

Након савладавања међусобних неспоразума, управо, ових балканских држава, уз обилату иницијативу британске спољне политике, дошло је до стварања Балканског пакта 1934. године. Овај пакт је познат као Балканска антанта. Пакт је парафиран у Београду 4. II, а потписан у Атини 9. II 1934. године. Занимљиво је истаћи да је овај пакт осуђен као оруђе рата како од Коминтерне тако исто и заједничком изјавом комунистичких партија земаља потписница. Критикован је као контрареволуционарно овјековјечење версајских граница. „Пролетер“ — лист ЦК КПЈ — нападао га је због залагања за очување граница версајских држава.

У животу Балканског пакта било је доста пукотина које су стварале у првом реду велике силе и сусједне државе друге спољнополитичке оријентације (Мађарска, Бугарска, Албанија), а одмах затим и земље — чланице. Аутор посебно акцентира понашање Југославије, која управо у овом периоду чини радикалан заокрет у спољној политици: умјесто ранијег

ослонца на велике силе побједнице из I свјетског рата, југословенски властодржци се сасвим окрећу фашистичким силама Италији и Њемачкој.

Ове слабости Балканског пакта нарочито долазе до изражаја у најсудбоноснијим данима историје — у вријеме почетка II свјетског рата 1939. године. Румунија и Југославија покрећу иницијативу међу осталим чланицама да дају колективну изјаву о заузимању неутралног држања у европском ратном сукобу.

Таква акција је била нереална, јер су чланице овога пакта биле већ поприлично несамосталне, везивали су их други, управо блоковски уговори. Ти разлици су били сметња још једној нереалној идеји и иницијативи: да остале балканске државе — у првом реду Мађарска и Бугарска — на тој основи приступе Балканском пакту и тако ово географско подручје постане зона мира. За тако нешто, на примјер, Бугарска је тражила противуслугу, Турска је била везана уговором с Енглеском и Француском итд. Од великих сила — одобравајући став је долазио од Енглеске и Француске. Баш због тога Хитлер сматра да је предлог о неутрализацији Балкана „срачунат на то да ојача англо-француски утицај“. И СССР је имао негативан став према овом питању. Неслагање између земаља југоисточне Европе и размишљања великих сила пресудно су утицали на крах ове мировне иницијативе, иако су обје зарађене стране биле заинтересоване за очување мира на Балкану.

Др Ж. Аврамовски указује на веома тежак пут споразумјевања међу чланицама Балканске антанте преко питања њиховог преузимања чврстих обавеза за случај да нека од чланица буде нападнута. У том смислу су анализирана документа сталног савјета Балканског споразума са сједнице која је одржана у Београду 2—4. 02. 1940. године. Тада је усвојена одлука о продужењу важности пакта Балканског споразума за наредних седам година. Међутим, због колебањивог става Румуније и Југосла-

вије, Турска иницијатива за проширивање међусобних обавеза чланица преиначена је у доста еластичан став — да ће земље чланице „заједнички настојати да очувају права свакоме од њих на слободу и на националну територију“. Истини за вољу, и ова мекка формулација била је повод за осуду резултата овог састанка — од стране неких сусједних земаља и осовинских сила.

Како се међународна ситуација све више компликовала у условима II свјетског рата тако су расле пукотине у Балканској антанти. Томе доприноси све чешиће колебаљиво држање Румуније и Југославије. Коначно Румунија 28. маја 1940. године изјављује да напушта политику неутралности и да се везује за фашистичку Њемачку. Послије тога је уследило њено напуштање и Друштва народа. Остале три чланице нијесу се састале да размотре насталу ситуацију, па је Балканска антанта практично престала да постоји. Када је 28. октобра 1940. године Италија напала Грчку — неутралност су задржале и нијесу јој пружале помоћ Турска и Југославија.

Др Ж. Аврамовски је настојао да што цјеловитије реконструише појаве и процес, да сабере што више нове документације и да уочи специфичности у понашању Југославије. Нашао је низ интересантних детаља који припадају дипломатској историји, што на одређен начин говори о њиховој значимљивости. Још више од тога — богата фактографија књиге, основана на примарне изворе, омогућава потпунији преглед сложених процеса који се одвијају на балканском простору у годинама учешћа II свјетског рата и у вријеме његовог трајања до априлског рата 1941. године. У томе видимо вриједност књиге „Балканска антанта (1934—1940)“ која је до сада најпотпуније објаснила овај савез балканских држава и мјесто Југославије у њему.

У сјенци ове у основи врло позитивне критике остају и неке наше примједбе. Неправедно је

запостављена економска димензија сарадње држава-чланица. Економски фактор је и те како био начин да се прошири политички утицај. Зато је управо у ово вријеме Балкан био поприште економског рата, чиме се само маргинално бави аутор ове књиге. Пропуст је и то што ова заиста ваљана студија нема општи закључак, који је обавезан у научним публикацијама.

Независно од ових примједби можемо са задовољством констатовати да је др Живко Аврамовски својом књигом „Балканска антанта“ успио да оствари трајан резултат у научном објашњењу и обликовању задате теме.

Издавч ове вриједне публикације је Институт за савремену историју у Београду.

Зоран Лакић

Владимир Дедијер, КЊИЖЕВНОСТ И ИСТОРИЈА

Рад, Београд 1985, стр. 222

Године 1914. југословенски народи и Београдски универзитет изгубили су већ афирмисаног културног радника и прегоаца Јована Скерлића. Његова прерана смрт осакатила је југословенску баштину за реално очекивана још боља књижевно-историјска остварења, научна, теоријско-лингвистичка дјела са југословенском проблематиком, богатом и садржајном лексиком и креативном маштом. Културна Европа тога доба вапила је за таквим интелектуалним циновима, који су својим пером разбијали предрасуде да је Балкан само добар полигон за испробавање арсеанла оружја. Скерлићев опус подстицао је духовни свијет да се међусобно приближава на југословенској мисаоној релацији и да из таме заборава отргне позната имена културе из претходног стољећа. Када се мемоаристика почела да развија као посебна културно-историјска литерарна врста, прота Матија Ненадовић са својим дјелом добија почасно признање. И поред знатних напора и остварења из историографије и теорије књижевности од 30-тих година овог стољећа па до данас, ипак се стиче утисак да је овом народном трибуну посвећено мало пажње. Стиче се утисак да је свака средина тражила личност калибра прота Матије Ненадовића, а њега у том

тражењу мимоилазила. Наша историографија и теорија књижевности као да нијесу хтјеле да сарађују. Историографија је све више била оптерећена позитивистичким посматрањем историјске прошлости, а теорија књижевности је тежила ка већој апстракцији и импресији.

У богатом научном, публицистичком и умјетничком опусу Владимира Дедијера у његовим зрелим годинама појавило се и ово дјело. Идејни рам књиге „Књежевност и историја“, сазријевао је пуне четири деценије. Књига по својој структури има карактер зборника који се састоји од 9 тематских цјелина. Тематске цјелине временски и просторно чине у нашој културној баштини извјесну специфичност и разноврсност. Да би радознали читалац ове студије дошао до мотива који су били битни за настанак ове књиге, претходно мора кроз досадашње стваралаштво В. Дедијера да упозна његову научну и стваралачку преокупацију. У књизи су обрађене теме: прота Матија Ненадовић и његови мемоари, филозофски и историјски приступ нобеловца Иве Андрића према историји, значај, сазнања и утицај Јована Скерлића на револуционарну, бунтовну и пожртвовану југословенску омладину у предвечерје првог свјетског рата, са посебним нагласком